

ТЕЛЕ- Й РАДІОЖУРНАЛІСТИКА ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ (на матеріалах збірника наукових праць “Теле-та радіожурналістика”)

Наталія Коцюмбас

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, м. Львів, Україна,
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

На основі публікацій збірника наукових праць “Теле- та радіожурналістика”, що видається на кафедрі радіомовлення і телебачення Львівського національного університету імені Івана Франка, проаналізовано тематичні напрями досліджень, присвячених вузловим аспектам вивчення телевізійної та радіожурналістики, реклами, мовних проблем.

Ключові слова: Збірник наукових праць “Теле- та радіожурналістика”, сприймання теле- та радіопередач, реклама на телебаченні, мовні та жанрові аспекти вдосконалення радіо- та телевізійних передач.

Сучасна телерадіожурналістика – це складна система засобів масової інформації. Поява нових структурних елементів у ній пов'язана не тільки з процесами глобалізації й оперативними технічними темпами розвитку, але й зміною якісного стану системи загалом. Теле- та радіомовлення сьогодні вже не те, що було вчора, а завтра воно буде не таким, як сьогодні. Швидкість його розвитку свідчить про те, що теоретичний концепт зазвичай осмислюється вже згодом, коли вже сформувалися певні тенденції цього явища.

На сучасному етапі розвитку електронних засобів масової інформації журналіст радіо і телебачення виступає водночас в кількох іпостасях – здобувача, укладача, редактора, аналітика, оформлювача, тлумача, коментатора, оглядача інформації та безпосереднього виконавця ролі, її дикторського озвучування [2, с. 168].

Упродовж двадцятиріччя професорсько-викладацький колектив кафедри радіомовлення і телебачення значні зусилля спрямовував на організацію наукової діяльності, для чого на кафедрі створено максимально сприятливі умови, тісно пов'язані з навчальним процесом. На кафедрі видали чимало монографій, словників, брошур, які здобули визнання наукової громадськості. У них – цінна інформація про білі плями в нашій історії, зібрані і прокоментовані факти про геноцид, лінгвоцид (мововбивство), етноцид, чимало праць присвячено культурі української мови, екології українського слова. Окрему групу становлять розвідки, в яких проаналізовано інноваційні процеси у сфері електронних медій.

У 1997 році на кафедрі було започатковано видання збірника наукових праць “Теле-та радіожурналістика”, головним редактором якого є доктор філологічних наук, про-

фесор В. Лизанчук. Постановою президії Вищої атестаційної комісії України збірник включено до переліку фахових видань, у ньому публікують результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, друкують свої статті також журналісти-практики, студенти, автори з різних регіонів України. У статтях йдеться про важливі проблеми сьогодення – підвищення ефективності функціонування телебачення і радіомовлення, їх значення для українського державотворення, передусім у сферах утвердження української мови, культури, духовності, національного інформаційного простору. Цим проблемам присвячено чимало наукових, науково-популярних досліджень, дискусійних публікацій в мас-медіа.

Кафедральний збірник – це своєрідний літопис сьогодення, сторінки якого пишуть наші сучасники, небайдужі до долі національної культури. Окремі випуски збірника видано з нагоди відзначення ювілеїв працівників кафедри (професорів В. В. Лизанчука, О. А. Сербенської, І. В. Крупського). Регулярний випуск фахового видання (з 1997 року вийшло 13 випусків у 14 книгах) – справа честі завідувача і членів кафедри. Збірник тематично розширюється, збагачується його структура. Крім традиційних рубрик – “Теоретичні аспекти журналістики”, “Прикладні проблеми журналістської творчості”, “Теле- та радіожурналістика: на шляху творення власної традиції” – з’являються нові: “З журналістської практики”, де поміщено цікаві публікації з періодики, що стосуються ефірного продукту, “Творчий доробок студентів”; “Із щоденника студентської практики” та ін.

Серед проблемно-змістового дискурсу статей збірника чільне місце займають дослідження, пов’язані із феноменом впливу телебачення на сприймання телевізійних передач дитячою аудиторією. Адже відомо, що найпершим джерелом інформації для більшості людей є ЗМІ, які, оперуючи неправдивою і сфальсифікованою інформацією, останнім часом перетворилися у засоби маніпуляції людською свідомістю [5].

Телебачення є одним із найпопулярніших видів ЗМІ, який водночас має найбільший вплив на масову свідомість. Тому є потреба дослідити, наприклад, вплив та сприймання дітьми телепередач, мовну проблему сучасного телеефіру, особливості рекламного впливу на телебаченні тощо. Це особливо актуально й тому, що нині середньостатистичний житель України не щодня читає газети чи слухає радіо, зате щодня дивиться телевізор. Можна навіть стверджувати, що телевізор став сучасним “вогнищем”, який випромінює тепло і навколо якого кожен вечір обертається сімейне життя [6].

Найбільше часу біля екрану телевізора проводять діти, які ще не здатні так критично оцінити телепередачі, як дорослі. Звичайно, не можна вважати, що телебачення приносить тільки шкоду дитині, воно також виховує. Але для того, аби телебачення мало позитивний вплив, дорослим варто контролювати дітей і в разі необхідності після перегляду тієї чи іншої телепередачі пояснювати дитині вчинки героїв, допомагати дитині в усвідомленні тієї чи іншої ситуації.

Докладніше про позитивний та негативний вплив, який має телебачення на дітей, можна дізнатися, проаналізувавши статті наукового збірника “Теле- та радіожурналістика”. Для визначення впливу та сприймання дітьми телепередач автори збірника

досліджували різноманітні теми, пов'язані із цією проблемою. Особливо актуальним у цьому контексті є дослідження впливу телевізійної агресії на дитячу аудиторію.

Значну увагу проблемі агресивності та жорстокості дітей приділила аспірантка Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка О. Хмельницька у статті “Дослідження впливу екранної агресії у підлітковому середовищі”, де з'ясувала відношення між ступенем стресового стану старшого підлітка, рівнем його агресивності з одного боку, і переглянутим телефільмом із вмістом насильства з іншого.

Засоби масової інформації з одного боку демонстративно підкреслюють високі життєві стандарти, а з іншого – пропагують жорстокість, насилля, цинізм та інші аморальні явища. Неформальні групи, в яких опиняються підлітки, часто опираються не лише традиційним моральним нормам і цінностям суспільства, але й нерідко потрапляють під “опіку” різних злочинних угруповань, що останнім часом набули ледь не легального соціального статусу. Так з'явився чималий прошарок “педагогічно вакуумних” дітей [3, с. 2].

Певним чином на цю проблему акцентує увагу О. Білоус у статті “Підлітки в полоні телеекрана”, у якій дослідниця виділяє основні засади функціонування електронних засобів масової інформації для дітей і окреслює позитивний та негативний вплив телебачення на підростаюче покоління. Серед тривожних симптомів, на які наголошує О. Білоус, є те, що зазвичай батьки ігнорують проблему телевізора і не відстежують за тим, скільки часу дитина проводить біля нього. Тому бажання дітей дивитися телевізор набагато перевищує дозволену норму.

Вплив перегляду насильства на свідомість і поведінку глядача цікавив і продовжує цікавити багатьох дослідників. Цю проблему досліджували К. Скіпор та М. Веклик у публікаціях “Вплив телевізійного насильства на дитячу психіку” та “Насильство на телебаченні”. Діти, як встановили автори цих праць, є найменш захищеними від впливу телебачення. При цьому автори виділяють три головні наслідки насильства на телеекрані:

1. Діти можуть стати менш чутливими до болю і страждань інших.
2. Діти можуть налякатися навколишнього світу.
3. Дітям може більше сподобатися агресивна поведінка та негативне ставлення до інших.

У своїй публікації “Вплив телевізійного насильства на дитячу психіку” К. Скіпор також досліджує проблему впливу телевізійного насильства і вважає, що найвагомим і найдраматичнішим за своїм впливом на дитячу психіку є спрямованість телебачення на вироблення у дитини агресивності. Жорстокість і насильство, які буквально заповнили телеекран, додають чимало агресивних моделей для поведінки дитини. Як наслідок і в реальному житті діти охоче імітують те, що бачать у телеперсонажах. Навіть ті фільми, що несуть деякі позитивні моральні істини, не уникають демонстрування насильства та жорстокості як засобу для підтвердження цілком благородних ідей. Таким чином насильство стає соціально прийнятним засобом для отримання добра.

Отже, наше телебачення треба практично повністю змінювати, особливо програми для дітей. Якби лишень батьки уявляли, як міцно в душі дитини закарбовуються цінності, що їх пропагує телебачення! Насамперед батьки повинні обмежити час перегляду дітьми телепрограм, а також зовсім заборонити перегляд будь-яких телепрограм, якщо вважають, що вони надто шкідливі. Взамін на те батьки мають заохочувати дітей більше часу присвятити заняттю спортом, хобі, зустрічам із друзями або запропонувати переглянути щось корисне, наприклад, документальні фільми, навчальні програми та ін.

Є потреба у дослідженнях впливу теледискурсу на дітей, вікові особливості яких зумовлює низький рівень критичного ставлення до інформації, що транслюється.

Вагомим дослідженням у цьому питанні вирізняється стаття О. Білоус “Сприймання телевізійних передач дітьми, підлітками, юнацтвом”, у якій характеризуються пізнавальний, почуттєвий та поведінковий компоненти при сприйманні телепередач дитячою та підлітковою аудиторією.

Логічним продовженням щодо дослідження впливу телебачення на дітей є стаття І. Пенчук “Аудіальне сприйняття телевізійної інформації дитячою аудиторією”, де, окрім іншого, авторка акцентувала увагу на впливі звукового оформлення телевізійної програми: слову, музиці, шумам тощо.

Дослідниця наголошує на тому, що під час створення звукових ефектів у дитячій програмі варто враховувати особливості сприйняття звуку, що дають змогу досягати певних ефектів звукового впливу. Щоб збільшити ефективність впливу на дитячу аудиторію, музика у програмі повинна бути не уривковою, а єдиною композицією.

Досліджуючи проблематику впливу телевізійної інформації на дитячу аудиторію, неможливо не згадати про патріотичне виховання дітей, що є складним процесом. Прищеплення любові до Батьківщини – завдання надзвичайно складне, особливо, коли йдеться про дітей дошкільного віку. Для патріотичного виховання важливо правильно визначити віковий етап, на якому стає можливим активне формування у дітей патріотичних почуттів. Найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання є середній дошкільний вік, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ [4, с. 282].

У збірнику наукових праць “Теле- та радіожурналістика” поміщено понад півсотні змістовних напрацювань, у яких розглядається як сучасний стан теле- та радіоконтенту, так і теоретичні засади у соціальних комунікаціях. Зокрема, чимало науковців порушують найпоширеніші мовні проблеми на телебаченні: правильність чистоти ефірного мовлення, лексичне різноманіття української мови, тематичні передумови мовного стилю, морфологічно-синтаксичний аналіз та телевізійне мовлення у контексті суспільно-філософських питань.

Справжній тележурналіст повинен бути вправним у вербальному й невербальному спілкуванні, мати звичку контролювати своє мовлення, вимову, дикцію, інтонаційну виразність, правильність слововживання та постійно працювати над збагаченням свого мовлення.

З цього приводу заслуговують на увагу публікації А. Капелюшного, який у статтях “Орфографічні помилки в титрах телевізійних передач наживо”, “Граматичні й

акцентуаційні росіянізми в мовленні телевізійних журналістів наживо”, “Росіянізми в телевізійному мовленні і в газетному тексті” та інших порушує питання грамотності журналістів.

Зокрема, в одній із публікацій автор аналізує мовностилістичні особливості титрів у телевізійних передачах, що у прямому ефірі. Особливо пильну увагу приділяє орфографічним помилкам, а також причинам їх виникнення та способам уникнення цих хиб у журналістських мікротекстах. Крім того, автор з’ясовує найбільш типові порушення правил української орфографії в титрах телевізійних передач. Дослідник наголошує на тому, що особливо пильну увагу телевізійні журналісти повинні звернути на правила відтворення іншомовних власних імен і назв, на вживання у них апострофа і м’якого знака, на використання великої літери, на правила написання складних слів.

У житті люди переважно не замислюються над тим, що інтонація набагато більше означає, ніж самі слова. Тому співрозмовник сприймає не тільки сам текст, а й підтекст, що передається через певний тон, інтонацію. Саме в інтонацію можна вкласти таку інформацію, що не завжди легко передати словами. Жартома кажуть: “Є люди, яких не можна слухати, і люди, яких не можна не слухати” [1, с. 128]. У статті “Інтонаційна виразність – важливий елемент телевізійного тексту” О. Штурнак аналізує поняття інтонації, акцентує увагу на важливості доброго інтонування журналістських текстів.

Прагнення до чистоти мовлення, його зрозумілості – один з головних професійних принципів тележурналістів. Серед дикторів відомий вислів: “Прислухайтесь, і зауважите, що майже половину слів ми не чуємо, а вловлюємо за змістом. Слухач же повинен чути, а не прислуховуватись”. Цій темі, зокрема, присвятила свою статтю “Культура телевізійного мовлення та його вплив на телеаудиторію” О. Балинська, яка докладно розкрила проблему правильності чистоти ефірного мовлення, наголосила на тому, що телевізійне мовлення має свою специфіку: не можна вживати слово незрозуміле або малорозуміле.

Кожна телепередача має свій мовний стиль і внутрішнє наповнення ним. Мовний стиль політичних ток-шоу вдало простежує Х. Дацишин у своїй публікації “Пейоративна лексика в політичних ток-шоу”. Насамперед авторка пояснює вагоме значення пейоративної лексики. У її розумінні найчастіше це вульгарна, просторічна, жаргонна лексика. Сферою використання таких слів здебільшого є розмовно-побутова, в художній літературі її вживають для відображення колориту мовлення героїв, для відтворення своєрідного авторського сприйняття дійсності. Відтак авторка виявляє найчастотніші групи пейоративів, зосереджує увагу на функціях слів з негативною оцінністю у цьому різновиді телевізійних програм.

Мова телебачення має таку характерну особливість, як використання синтаксичних конструкцій, що сприяє логічній побудові тексту, надає переконливості його звучанню, зумовлює динамічність і експресивність, допомагає уникнути тональності спокійної розповіді, увиразнює фразу.

У статті “Особливості парцелювання присудків у мові телебачення” мовознавець Л. Конюхова чітко розглядає використання парцелювання присудків на телебаченні, доводить, що вимова таких парцелюваних фраз обов’язково супроводжується жестами.

Як впливає із публікацій збірника, актуальним є дослідження телевізійного (усного мовлення) в контексті суспільно-філософських питань. У публікації “Феномен звукового мовлення” професор О. Сербенська досліджує усне мовлення в контексті суспільно-філософських питань. Дослідниця наголошує на тому, що усне мовлення – це особливий і надзвичайно складний вид діяльності людини, який допомагає їй ідентифікуватися зі світом видимим і невидимим. Авторка із впевненістю стверджує, що в усному мовленні надзвичайно різнобічно виявляється людська сутність – психічні особливості, інтелект, світосприймання, спосіб мислення, виховання, здатність називати, оцінювати і – що дуже важливо – контактувати з іншими та впливати на них.

Варто також зазначити, що професор О. Сербенська детально розповідає про усне мовлення, що нерозривно пов’язане з фонологічною організацією, властивою національній мові. Дослідниця запевняє, що історія людської культури засвідчує одвічне прагнення пізнати феномен звука людської мови, голосу, який, як уважають, є найкращим інструментом, що його створив Господь Бог.

Віддавна невід’ємною частиною нашого повсякденного життя стала реклама. Нині вона все частіше перетворюється із нешкідливого для людини механізму формування попиту на елемент маніпулювання. Тобто телевізійна реклама є найбільш потужним засобом впливу на свідомість потенційного споживача. Використання сучасного телебачення для цілеспрямованого й інтенсивного впливу на всі сфери суспільного життя набуває сьогодні масового характеру.

Деякі аспекти, що стосуються впливу реклами на потенційних споживачів і маніпулятивні прийоми впровадження інформації досліджують у своїх роботах Г. Почепцов, С. Братченко, Л. Гримак, В. Різун, А. Москаленко та ін. У багатьох випусках збірника “Теле- і радіожурналістика” також простежується чітке висвітлення цієї проблеми у теоретичних працях П. Остапишина, О. Почапської-Красуцької, Н. Фурманкевич та ін.

Досить розповсюдженою нині є прихована реклама, яка небезпечна насамперед тим, що вона здатна здійснювати на споживача неусвідомлений вплив і примушувати його до певних вчинків. Тобто така реклама має маніпулятивний характер, тому що глядач не відразу розбереться, який саме сюжет несе справді інформативний характер, а який має замовний характер. Цій проблемі присвятила своє дослідження В. Васильчук, що знайшло висвітлення у статті “Прихована реклама в теле- та радіопросторі”.

Варто також згадати і про психологічні механізми дії телереклами, які окреслює Л. Шпанер у статті “Психологічні механізми дії телереклами”. Авторка досліджує психологічні чинники впливу телереклами на споживачів у контексті розвитку рекламного бізнесу в Україні, виділяючи при цьому п’ять головних етапів опрацювання інформації: контакт, увага, розуміння, сприйняття і запам’ятовування.

Серед важливих тематичних блоків збірника варто виділити статті, в яких досліджують проблеми радіомовлення. Зокрема, у цьому контексті чимало досліджень присвячено проблемі впливу та сприймання дітьми радіопередач.

Нині гострою видається проблема деукраїнізації. Зрештою, вона завжди була важливою. Найчіткіше це виявляється в FM-просторі. На цьому, зокрема, наголошує В. Каспрук у своїй публікації “FM-деукраїнізація України: що далі”. Автор зазначає,

що на нинішньому етапі FM-простір – майже суцільна російськомовна низькопробна попса, котру нав'язують з більшості радіостанцій українському слухачеві. Очевидно, що навіть при тій безконтрольності, в якій перебуває нині український FM-простір, від керівництва цих радіостанцій вимагають хоча б формально дотримуватися певного відсотка українськомовної продукції. Ця проблема має для України дуже велике значення. Адже в багатьох офісах доводилося спостерігати налаштовані на хвилі FM-радіостанцій приймачі, завдяки чому працівники увесь день перебувають в радянсько-російському інформаційному просторі.

Бажає поліпшення й стан українськомовної музики на радіо. На жаль, в українському FM-просторі практично відсутня українська пісенна продукція, а диктори і ведучі рубрик нерідко й досі ведуть свої передачі російською мовою.

Не втратило своєї актуальності й вивчення радійних та телевізійних жанрів, які, на відміну від жанрів преси, досліджені значно менше. А це актуально нині й тому, що впровадження сучасних жанрових новацій сприяє масовості телевізійного продукту. Чи не найбільше до вивчення жанрів прислужився своїми працями В. Лизанчук. У його творчому доробку статті, присвячені радіорепортажу, коментарю, повідомленню... При цьому науковець не лише розглядає жанрові особливості, а й аналізує методику підготовки матеріалів різних жанрів, вказує на потребі оволодіння навиками суміжних творчих і технічних професій.

Дослідження науковців свідчать про те, що нині елементи видовища збагатили також телевізійну публіцистику, утворивши, по суті, новий жанровий формат, який має характер шоу. Політичний чи культурний дискурс стає тут до певної міри грою, у яку віртуально втягується й аудиторія. Ток-шоу та близьке до нього реальне шоу помітно впливають сьогодні на формування обличчя телебачення. Тому саме ці відносно нові жанрові формати є одними з головних об'єктів аналізу у працях Н. Островської, О. Мітчук та інших науковців.

Отже, як впливає із публікацій, поміщених у збірнику, сьогодні телерадіожурналістика переповнена не тільки позитивною інформацією, але й, маючи негативний смисл, у сукупності є системою негативного характеру. Однією з головних причин є незнання того, у чому саме виражається негативний характер продукту, що циркулює в дискурсі як телевізійного і радійного контенту, так і в дискурсі життя кожної пересічної людини в Україні. Звісно ж існують в українському телерадіоефірі й якісні програми. Переважна більшість з них – це авторські проекти, що порушують суспільно вагомими теми. Актуальність подібних передач не зникає роками і завжди знаходить свого глядача.

Список використаної літератури

1. Базюк Л. Штрихи до характеристики мовної особистості тележурналіста / Л. Базюк // Телевізійна й радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – С. 126–129.
2. Єлісовенко Ю. Культура і техніка мовлення в телерадіожурналістиці / Ю. П. Єлісовенко // Стиль і текст. – 2001. – Вип. 2. – С. 168–175.
3. Кігічак-Борщевська А. Підліткова криза: війна з суспільством чи захист від страху? / А. Кігічак-Борщевська // Дзеркало життя. – 2005. – 19 лист.

4. Островська Н. Характерні риси і критерії моделі політичних ток-шоу / Наталія Островська // Телевізійна й радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – С. 282 – 290.
5. Стасюк Ю. Деградація телебачення – деградація нації [Електронний ресурс] / Ю. Стасюк. – Режим доступу до сайту: <http://www.volynpost.com/blogs/185-degradacia-telebachennia--degradacia-nacii>
6. Улановська М. Проблема ефективності впливу телебачення [Електронний ресурс] / М. Улановська. – Режим доступу до сайту: <http://uareferat.com>.

Стаття надійшла до редколегії 28.09.14.

Прийнята до друку 15.10.14.

TV AND RADIO JOURNALISM AS OBJECTS OF RESEARCH (based on the Digest of scientific works “Television and radio journalism”)

Natalia Kotsiumbas

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chupryny Str. 49, 79044, Lviv, Ukraine,
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

In 1997, at the department was launched the publication of a digest of scientific publications “TV and radio journalism”, whose editor is Doctor of Philology, Professor V. Lyzanchuk. In addition to traditional categories – “Theoretical aspects of journalism,” “Applied problems of journalistic work”, “TV and radio journalism: towards creating their own tradition” – appeared the new one : “From journalism practices”, “Creative students achievements “; “From the diary of student practice” and others. Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukrainedigest included in the list of professional editions, it published the results of dissertation works for the scientific degree of PhD. Among the regular contributors of digest - V. Lyzanchuk, O. Serbenska, I. Krupskiy, V. Babenko, O. Bilous, S. Dmitrovskiy, A. Kapeluyshniy and other.

Key words: Digest of the scientific works “Television and radio journalism” perception of television and radio programs, advertising on television, language and genre aspects of improving radio and television programs.